

بررسی تجربه نیجریه در مدیریت بازار ارز و دلالت‌های آن برای اقتصاد ایران

انديشكده اقتصاد مقاومتی |

گروه پول و بانک |

اسفند ماه ۱۴۰۳

رهبر معظم انقلاب: علاج برون رفت از مشکلات کشور «اقتصاد مقاومتی» است.

معرفی اندیشکده اقتصاد مقاومتی

اندیشکده اقتصاد مقاومتی یک کانون تفکر با مأموریت «تصمیم سازی برای حل مسائل کشور در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی» است که در سال ۱۳۹۵ فعالیت رسمی خود را آغاز نمود.

شناسایی شبکه مسائل در هر حوزه موضوعی، طراحی راهکار برای حل مسائل احصاء شده و هم‌اندیشی جهت ارزیابی و تدقیق آن، بررسی تجربیات جهانی، طرح مباحث در فضای نخبگانی و رسانه‌ای و پیگیری راهکارهای ارائه شده از دستگاه‌ها و مسئولین مرتبط به منظور اتخاذ تصمیمات لازم، از جمله فعالیت‌هایی است که در اندیشکده انجام می‌شود.

علاقه‌مندان می‌توانند از طریق سایت Mett.ir با اندیشکده اقتصاد مقاومتی در ارتباط باشند و نظرات، انتقادات و پیشنهادهای خود را در خصوص این گزارش و همچنین سایر فعالیت‌های اندیشکده، مطرح کنند.

بررسی تجربه نیجریه در مدیریت بازار ارز و دلالت‌های آن برای اقتصاد ایران

پول و بانک	گروه موضوعی:
پژوهشی	نوع گزارش:
۱۴۰۳۱۲۲۲۱	شناسه:
۱۴۰۳/۱۲/۲۰	تاریخ انتشار:
محمدحسین مصدري	تهیه و تدوین:
سید محمدرضا موسوی	مدیر مطالعه:
محمد قائدامینی	ناظر علمی:
سید عباس عباسپور	اظهار نظر کننده:

خلاصه مدیریتی

مسئله مدیریت بازار ارز در اقتصاد ایران به‌عنوان یکی از کلان‌مسئله‌های اقتصادی محسوب می‌شود. چراکه علاوه بر لزوم وجود چارچوب و سیاست‌های تضمین‌کننده برای ثبات ارزی، ریشه بسیاری از مشکلات اقتصاد نیز از دریچه این مسئله می‌گذرد. یکی از راه‌های حرکت به سمت پاسخ به این مسئله و تحقق وضعیت مطلوب، مرور تجربیات جهانی مدیریت بازار ارز و قاعده‌گذاری و سیاست‌گذاری‌ها برای این حوزه است.

از بین کشورهای مختلف، نیجریه از زمینه‌های مختلفی دارای شباهت ساختاری با اقتصاد ایران است. وابستگی به درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت، نظام ارزی چندنرخه، بروز بحران‌های ارزی متعدد در سال‌های اخیر و... از جمله این تشابهات است. بنابراین در این گزارش سعی شده است با استفاده از منابع داخلی و خارجی و مصاحبه با صاحب‌نظران اقتصادی کشور نیجریه، ضمن بررسی ویژگی‌های نظام ارزی نیجریه و زمینه‌های بروز بحران‌های ارزی و سیاست‌های این کشور در قبال آن‌ها، مهم‌ترین تجربیات سیاستی این کشور در مدیریت بازار ارز بر وضعیت اقتصادی ایران تطبیق داده شده و دلالت‌های سیاستی مؤثری در جهت مدیریت بهتر بازار ارز کشور استخراج شود.

در این راستا، پرسش‌های مبنایی این پژوهش عبارت است از:

- منابع و مصارف ارزی نیجریه در دهه اخیر چگونه بوده است؟
- در دهه اخیر، چه نظام و ترتیبات ارزی بر اقتصاد نیجریه حاکم بوده و تعیین این نظام و ترتیبات ارزی بر اساس چه اهدافی صورت گرفته است؟
- چه عواملی موجب ایجاد شوک ارزی در نیجریه در دهه اخیر شده و دولت به‌منظور مقابله با شوک‌های ارزی و ایجاد ثبات در بازار ارز، چه سیاست‌ها و اقداماتی در پیش گرفته است؟ نتایج و آثار این سیاست‌ها و اقدامات چه بوده است؟
- تعیین نظام و ترتیبات ارزی، سیاست‌ها و اقدامات دولت نیجریه چه دلالت‌هایی برای مدیریت بازار ارز در اقتصاد ایران دارد؟

در راستای پاسخ به پرسش‌های این پژوهش، در فصل اول ضمن بررسی منابع و مصارف ارزی در قالب رجوع به تراز پرداخت‌ها، اهمیت ارتباط حساب‌های ملی با تراز پرداخت‌ها (به علت ماهیت دوره‌ای و نه انباشتی تراز پرداخت‌ها در مقابل حساب‌های ملی) بیان و مهم‌ترین آمارها و نمودارهای مربوط به منابع و مصارف ارزی نیجریه در قالب تراز پرداخت‌ها توضیح داده شد.

در فصل دوم ضمن تبیین مهم‌ترین معیارهای انتخاب نظام و ترتیبات ارزی، روند تاریخی نظام و ترتیبات ارزی نیجریه مورد بررسی قرار گرفت و مهم‌ترین زمینه‌های انتخاب نظام ارزی در نیجریه تحلیل و تبیین شد.

یافته‌های این بخش نشان می‌دهد اگرچه نظام ارزی نیجریه، «شناور» اعلام شده است، اما در عمل این کشور دارای نظام ارزی تثبیتی یا میخکوب خزنده است و مسئولین اقتصادی این کشور در عمل از شناورسازی نرخ ارز خودداری کرده‌اند.

در فصل سوم، پس از بررسی انواع شوک‌ها و بحران‌های ارزی و تحلیل ریشه‌ها و ماهیت آن‌ها، به بررسی مهم‌ترین عوامل موثر در بروز بحران‌های ارزی در نیجریه در یک دهه گذشته پرداخته شده است. در ادامه با توجه به ویژگی‌های اقتصاد نیجریه، بخش‌های مختلف از منظر وجود نقاط ضعف و گلوگاه‌های مستعد خطر (ریسک) مورد تحلیل قرار گرفته‌اند که این تحلیل شامل ساختار نهادی و نقش بازیگران اصلی در این زمینه است. نتایج این بخش نشان می‌دهد که عوامل اصلی بروز بحران‌های ارزی در نیجریه شامل وابستگی شدید به صادرات نفت، تنوع ناکافی در اقتصاد، سیاست‌های کنترل ارز و وجود نرخ‌های چندگانه، کاهش ذخایر ارزی، وابستگی به واردات، بی‌ثباتی سیاسی و عدم اطمینان، فشارهای تورمی، شوک‌های خارجی و مشکلات حکمرانی نظیر فساد و ضعف مدیریت است.

در فصل چهارم با توجه به نکات و یافته‌های سه فصل گذشته، دلالت‌هایی برای سیاست‌گذاری در نظام ارزی جمهوری اسلامی ایران استخراج شد. بر اساس مهم‌ترین شباهت‌ها و تفاوت‌های نظام ارزی ایران و نیجریه، مهم‌ترین دلالت‌های سیاست‌گذاری ارزی برای اقتصاد ایران در ۴ بخش به طور خلاصه عبارت است از:

- ۱) **همگرایی نرخ ارز در نیجریه:** نیجریه در جهت همگرایی نرخ ارز حرکت کرده اما ۴ عامل کلیدی در موفقیت این کشور در این زمینه نقش آفرین بوده است: درآمد ارزی پایدار، آزادی سرمایه، اتصال به سیستم پرداخت بین‌المللی و اعتماد مردم به حکمرانی. در اقتصاد ایران نیز بدون تحقق این پیش‌نیازها، یکسان‌سازی نرخ ارز امکان‌پذیر و پایدار نخواهد بود.
- ۲) **چندنرخی بودن ارز:** ساختار چندنرخی ارز در ایران به دلیل واقعیت‌های اقتصادی برای مدت کوتاه ضروری است تا به اهداف بلندمدت توسعه‌ای برسد. این ساختار باید بر اساس نیازهای واقعی بازار (مکان و زمان) تنظیم شود و تک‌نرخی کردن ارز باید زمانی تحقق یابد که بازار به بلوغ رسیده و زمینه‌های تشکیل یک بازار ارز فراگیر و واحد فراهم باشد.
- ۳) **یکسان‌سازی نرخ ارز:** در صورت اقدام به یکسان‌سازی، نرخ‌ها نباید به طور ناگهانی تغییر کنند، بلکه باید به تدریج با هدایت بازار به سمت نرخ غالب همگرا شوند.
- ۴) **اصلاح تراز پرداخت‌ها:** بحران‌های ارزی در نیجریه به دلیل عدم تعادل در تراز پرداخت‌ها است. ایران می‌تواند با تنوع‌بخشیدن به صادرات، افزایش صادرات خدمات و تقویت روابط اقتصادی با

کشورهای همسو، کسری تراز تجاری خود را پوشش دهد و مشکلات مالی را حل کند. همچنین، استفاده از سرمایه‌گذاری‌های مستقیم به جای پرتفوی و کنترل نقدینگی داخلی اهمیت دارد.

در ادامه، بر اساس آنچه به‌عنوان دلالت سیاستی مطرح شده است، پیشنهادهایی برای سیاست‌گذاری ارزی در اقتصاد ایران ارائه شده که شامل «مدیریت و بهینه‌سازی ساختار نرخ ارز چندگانه» در کوتاه‌مدت و پیش از فراهم‌شدن زمینه‌های ایجاد یک بازار کارا و رسمی با تفکیک نرخ‌ها بر اساس نیازهای واقعی اقتصادی، «ایجاد یک بازار رسمی و کارا به‌عنوان مرجع مبادلات ارزی و نرخ‌گذاری»، «حرکت تدریجی به سمت یکسان‌سازی نرخ ارز» از طریق همگرایی نرخ‌ها به‌جای حذف ناگهانی آن‌ها و «تقویت تراز پرداخت در برابر شوک‌ها» از طریق گسترش و تنوع‌بخشی صادرات کالا و خدمات به مقاصد بیشتر است.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۹
فصل ۱. منابع و مصارف ارزی نیجریه در دهه اخیر.....	۱۰
۱-۱- بررسی تراز پرداخت‌ها از منظر نظریه	۱۲
۲-۱- بررسی تراز پرداخت‌های نیجریه	۱۵
۱-۲-۱- حساب جاری	۱۷
۲-۲-۱- حساب مالی	۲۸
۳-۲-۱- حساب سرمایه	۳۲
۴-۲-۱- جایگاه سرمایه‌گذاری بین‌المللی (IIP)	۳۳
۵-۲-۱- بخش خطاها و اشتباهات آماری	۳۶
۶-۲-۱- اقلامی که در تراز پرداخت‌های نیجریه نمی‌آید	۳۶
۳-۱- پیدا کردن نقطه بهینه در ساماندهی منابع و مصارف ارزی با تراز پرداخت‌های متوازن	۳۷
۴-۱- اثرات تراز پرداخت‌ها بر نرخ ارز از طریق دریچه‌های چهارگانه	۳۸
۵-۱- عرضه ارز با تواتر هر ماه در سال نیجریه	۴۰
۶-۱- نتیجه‌گیری	۴۲
فصل ۲. نظام و ترتیبات ارزی نیجریه در دهه اخیر.....	۴۴
۱-۲- نظام و ترتیبات ارزی در نظریه	۴۴
۱-۱-۲- نیاز به طبقه‌بندی و قراردادهای مربوط به آن‌ها	۴۶
۲-۱-۲- فلسفه انتخاب نظام و ترتیبات ارزی	۴۷
۱-۱-۲- انواع نظام‌های ارزی	۴۹
۲-۲- تاریخچه نظام و ترتیبات ارزی نیجریه	۵۲
۱-۲-۲- چگونگی دسته‌بندی و معیار گزینش این ترتیب زمانی	۵۳
۲-۲-۲- پیشینه پسااستعماری نظام‌ها و ترتیبات نرخ ارز در نیجریه	۵۳
۳-۲-۲- مروری تاریخی بر نظام‌های نرخ ارز نیجریه	۵۳
۴-۲-۲- سیر تحولات نظام ارزی و ترتیبات ارزی نیجریه در از سال ۲۰۱۳ تاکنون	۵۵
۵-۲-۲- معرفی انواع نرخ‌های ارز در نیجریه در بازه مورد مطالعه گزارش (۲۰۱۳ - ۲۰۲۳)	۵۷
۳-۲- ترتیبات ارزی نیجریه از منظر صندوق بین‌المللی پول	۵۹
۴-۲- پیامدهای اقتصادی نظام نرخ ارز نیجریه	۶۱
۵-۲- علل گزینش نظام‌ها و ترتیبات ارزی اتخاذشده نیجریه در بازه مورد مطالعه	۶۱

- ۶۴-۱-۵-۲- مشکلات پیش روی عملکرد مؤثر بازار ارز خارجی ۶۴
- ۶۵-۲- ریشه مشکلات ارزی در کلان‌مسأله اصلی در کشورهای در حال توسعه و مانند نیجریه ۶۵
- ۶۶-۲-۱- فقدان دولت قوی تنظیم‌گر و عدم استفاده از ظرفیت‌های مردمی ۶۶
- ۶۶-۲-۲- ضعف نهادی تولید و بهروری ناکافی ۶۶
- ۶۶-۲-۷- نتیجه‌گیری ۶۶
- فصل ۳. عوامل بروز شوک‌های ارزی در نیجریه و سیاست‌های اتخاذشده در مقابل آن‌ها ۶۸
- ۶۸-۱-۳- تعاریف و قراردادهای ۶۸
- ۶۹-۳-۱-۱- چپستی بحران ارزی و شوک ارزی ۶۹
- ۶۹-۳-۱-۲- تفاوت‌های بحران و شوک ارزی ۶۹
- ۷۰-۳-۲- ماهیت انواع شوک‌های ارزی و ریشه آن‌ها ۷۰
- ۷۱-۳-۳- بررسی بحران‌های ارزی در نیجریه در دهه گذشته ۷۱
- ۷۳-۳-۴- علل اصلی بروز بحران‌های ارزی در نیجریه ۷۳
- ۷۵-۳-۵- مشخصات بازار ارز نیجریه ۷۵
- ۷۵-۳-۶- بازار ارز نیجریه از منظر ساختاری (بازیگران و نهادها) ۷۵
- ۷۹-۳-۷- ویژگی‌های زمینه‌ساز بحران ارزی در بازار ارز نیجریه ۷۹
- ۸۱-۳-۸- بخش‌های مختلف اقتصاد نیجریه و شناسایی عوامل دارای ریسک در ارتباط با بحران ارزی ۸۱
- ۸۲-۳-۸-۱- کشاورزی ۸۲
- ۸۲-۳-۸-۲- نفت و گاز ۸۲
- ۸۳-۳-۸-۳- خدمات ۸۳
- ۸۴-۳-۸-۴- شبکه بانکی و سیاست پولی ۸۴
- ۸۵-۳-۸-۵- بودجه دولتی و مالیه عمومی ۸۵
- ۸۶-۳-۹- سیاست‌های بکار گرفته شده در اقتصاد نیجریه برای رفع بحران‌های ارزی ۸۶
- ۸۷-۳-۹-۱- تقسیم‌بندی انواع سیاست‌های اتخاذشده ۸۷
- ۸۸-۳-۹-۲- شاکله مداخلات کلیدی و سیاست‌های اتخاذشده CBN ۸۸
- ۹۱-۳-۱۰- نتیجه‌گیری ۹۱
- فصل ۴. دلالت‌هایی از سیاست‌های ارزی نیجریه برای اقتصاد ایران ۹۳
- ۹۳-۴-۱- یافته‌های پژوهشی از اقتصاد نیجریه ۹۳
- ۹۷-۴-۲- ترسیم معیارهایی برای تشخیص شباهت‌ها و تفاوت‌های دو اقتصاد ۹۷
- ۹۹-۴-۳- شباهت‌ها و تفاوت‌های ارزی دو کشور ایران و نیجریه ۹۹

۹۹.....	۴-۳-۱- شباهت‌ها
۹۹.....	۴-۳-۲- تفاوت‌ها
۱۰۱.....	۴-۴- دلالت‌های سیاست‌گذاری ارزی نیجریه برای سیاست‌گذاری ارزی در اقتصاد ایران
۱۰۱.....	۴-۴-۱- حرکت به سمت همگرایی نرخ ارز
۱۰۱.....	۴-۴-۲- ساختار چندنرخ‌ی نظام ارزی، قبول یا رد آن
۱۰۳.....	۴-۴-۳- یکسان‌سازی نرخ ارز
۱۰۳.....	۴-۴-۴- اصلاح تراز پرداخت‌ها
۱۰۴.....	۴-۵- نتیجه‌گیری
۱۰۵.....	فصل ۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۱۰۵.....	۵-۱- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۰۶.....	۵-۲- پیشنهادهای سیاستی
۱۰۷.....	فصل ۶. ضمایم
۱۰۷.....	۶-۱- بررسی اجزای تولید ناخالص داخلی در حساب‌های ملی در نسبت با تراز پرداخت‌ها
۱۰۹.....	۶-۱-۱- روند تغییرات در اجزای تولید ناخالص داخلی نیجریه
۱۰۹.....	۶-۲- عملکرد اقتصادی نظام‌های ارزی و اهداف اقتصاد کلانی
۱۱۰.....	۶-۳- جدول تراز پرداخت‌های نیجریه
۱۱۲.....	۶-۴- ترتیبات ارزی نیجریه از منظر صندوق بین‌المللی پول
۱۱۶.....	۶-۵- نقشه درختی استخراج شده از ابزار صادرات بالقوه در فصل ۱
۱۱۷.....	منابع

فهرست جداول

۳۶.....	جدول ۱. میزان اشتباهات آماری و از قلم افتادگی‌های تراز پرداخت‌های نیجریه.
۷۰.....	جدول ۳. جدول مقایسه بحران ارزی و شوک ارزی در مؤلفه‌های کلیدی.
۷۸.....	جدول ۴. روابط دو به دوی نهادها و اجزای ساختار بازار ارز در نیجریه.
۸۹.....	جدول ۵. تقسیم‌بندی سیاست‌های اتخاذ شده با توجه به دو معیار ارتباط مستقیم ریشه‌ها و اشتراک آن‌ها.
۹۰.....	جدول ۶. سیاست‌های اتخاذ شده توسط دولت و بانک مرکزی نیجریه در بازه بررسی ده ساله گزارش.
۱۱۰.....	جدول ۷. جدول تراز پرداخت‌های نیجریه در بازه ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۲.

فهرست اشکال

- شکل ۱. چرخه سیاست‌گذاری و تغییرات اقتصادی.....۱۲
- شکل ۲. روش پرداختن به سنجیدن و توصیف منابع و مصارف ارزی در این فصل.....۱۲
- شکل ۴. توضیح تمام اجزا و فرایندهای موجود در فصول گزارش.....۱۰۵
- شکل ۳. رابطه حساب‌های مختلف بخش‌های داخلی اقتصاد را با بخش خارجی.....۱۰۸
- شکل ۵. سایت رسمی بانک مرکزی نیجریه.....۱۱۹
- شکل ۶. سایت رسمی مرکز ملی آمار نیجریه.....۱۲۰
- شکل ۷. صفحه شخصی یکی اساتید مصاحبه شونده در گزارش در پلتفرم لینکدین.....۱۲۰

فهرست نمودارها

- نمودار ۱. ترکیب مقداری اجزا و زیرحساب‌های تراز پرداخت‌های نیجریه در بازه ۱۰ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۲.....۱۵
- نمودار ۲. ترکیب درصدی اجزا و زیرحساب تراز پرداخت‌ها (سهام هر حساب از تراز پرداخت‌ها).....۱۵
- نمودار ۳. مقایسه تراز تجاری نفتی، غیرنفتی و تراز تجاری کل در نیجریه.....۲۰
- نمودار ۴. مقایسه ارزش صادرات نفتی و غیرنفتی نیجریه بر حسب پول ملی نیجریه (نایرا).....۲۱
- نمودار ۵. مقایسه ارزش صادرات نفتی و غیرنفتی نیجریه بر حسب دلار.....۲۲
- نمودار ۶. درصد مصارف ارزی بخشی (کالایی) در اقتصاد نیجریه در سال ۲۰۲۲.....۲۴
- نمودار ۷. ترکیب واردات خدمات بر حسب اصناف در مصارف ارزی با تواتر فصلی در ۲۰۲۲.....۲۵
- نمودار ۸. ارزش واردات و صادرات در زیرحساب درآمد اولیه و تراز آن به همراه جدول داده‌ها.....۲۶
- نمودار ۹. ارزش واردات و صادرات در زیرحساب درآمد ثانویه و تراز آن به همراه جدول داده‌ها.....۲۸
- نمودار ۱۰. ترکیب درصدی سه دسته اصلی واردات سرمایه در حساب مالی با تواتر فصلی.....۲۸
- نمودار ۱۱. ترکیب جذب سرمایه یا تملک انواع سرمایه در حساب مالی با تواتر فصلی در سال ۲۰۲۲.....۳۰
- نمودار ۱۲. ترکیب مقدار انواع سرمایه‌گذاری‌ها در حساب مالی به میلیون دلار.....۳۲
- نمودار ۱۳. مقدار ارز تأمین‌شده در هر ماه از سال در دهه اخیر مورد بررسی در گزارش.....۴۲
- نمودار ۱۴. سیر تطور و تحول نرخ بهره در نیجریه توسط بانک مرکزی.....۹۱
- نمودار ۱۵. تولید ناخالص داخلی سرانه نیجریه.....۹۷
- نمودار ۱۶. نقشه درختی از محصولات وارداتی نیجریه با ظرفیت‌های بالقوه.....۱۱۶